Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 60
Warszawa 2025
Article No. 3498

Citation:
Бутко, С. (2025). Семантична трансформація лексеми *вірогідний* в українському лінгвокультурному просторі: Постколоніальний вимір. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *60*, Article 3498. https://doi.org/10.11649/sfps.3498

Butko, S. (2025). Semantychna transformatsiia leksemy *virohidnyĭ* v ukraïns'komu linhvokul'turnomu prostori: Postkolonial'nyĭ vymir. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *60*, Article 3498. https://doi.org/10.11649/sfps.3498

DOI: 10.11649/sfps.3498

Софія Бутко
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, Харків)

Семантична трансформація лексеми *вірогідний* в українському лінгвокультурному просторі: постколоніальний вимір

Вступ

Гуманітарні дослідження в постколоніальній перспективі активізувалися з другої половини XX століття. У центрі уваги цих студій є вивчення мови як інструмента та об'єкта колоніальних і деколонізаційних процесів, зокрема аналіз семантичних трансформацій і структурних змін автохтонних мов унаслідок мовної політики колоніалізму та імперіалізму. У цьому контексті формується новітній науковий напрям – постколоніальне мовознавство, головним завданням якого, як зазначають головні редактори заснованого 2019 року журналу «Journal

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2025.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

of Postcolonial Linguistics» К. Левісен і Е. Сіппола, є «досліджувати мову та мовні практики в постколоніальних контекстах і критично осмислювати способи, за допомогою яких ми займаємося мовознавством» (Levisen & Sippola, 2019, с. 2).

Українські мовознавці ще в середині XX століття порушили питання про колоніально-імперіальний тип відносин української і російської мов (див. наприклад, статті *Чи «всьо равно»?* (1944), *Головна небезпека і завдання української науки* (1948), *Глибока провінція* (1952) та ін. у виданні Шевельов, 2024). Відносини між українською та російською мовами впродовж щонайменше XIX–XX століть формувалися в контексті колоніальних практик, що впливали на мовну ідентичність і мовний ландшафт на українських землях.

Новий етап деколонізаційних і постколоніальних досліджень української мови розпочався з відновленням незалежности 1991 року, що зумовлено змінами в підходах українських учених до мовної політики та лінгвістичних досліджень. Науковці зосереджують увагу на лексикографічній та правописній кодифікації української мови в тоталітарну добу (Винник, 2012; Гриценко, 2011; Демська, 2010; Калиновська, 2008), особливостях мовної політики на українських землях (Гриценко, 2013; Масенко, 2004, 2005, 2017). Початок російсько-української війни у 2014 році й особливо повномасштабної російської агресії, яку цілком слушно називають колоніальною війною (див. Radosław Sikorski – kanał oficjalny, 2025), спричинив інтенсифікацію зусиль українських лінгвістів у цій царині. Відзначаємо появу низки праць, присвячених аналізові мовного російщення (Danylenko & Naienko, 2019), ідеологізації лексики в умовах імперського й тоталітарного дискурсів (Ренчка, 2018; Ясакова, 2023, 2024), формування словника української мови доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та її репрезентації в радянській лексикографії (Підгорна, 2024; Ясакова, 2022).

Водночас постколоніальний підхід до вивчення сучасної української мови та її історії залишається недостатньо розробленим (Ясакова, 2022). Сучасне українське мовознавство потребує глибокого критичного переосмислення спадщини колоніальної доби[1] та її впливу на наукову

[1] Одним із ранніх прикладів такої саморефлексії завважуємо в есеї Юрія Шевельова *Глибока провінція*, у якій мовознавець, рецензуючи збірник наукових праць викладачів Львівського університету ім. Івана Франка *Вопросы славянского языкознания. Кн. вторая,*

методологію[2]. Це відкриває перспективи для розвитку постколоніальних лінгвістичних студій, орієнтованих не лише на українську, а й на міжнародну наукову спільноту.

Постановка проблеми

У світовій і вітчизняній лінгвістиці на сьогодні існують різні типології та класифікації причин семантичних змін. До позалінгвістичних причин науковці відносять когнітивні, що випливають з еволюції пізнавальної діяльности людини, та емотивні, зумовлені потребою мовців виражати емоції і почуття. Внутрішньолінгвістичні причини охоплюють синтагматичні явища (вплив мінливого контексту, вплив граматичної функції, зараження, еліпси, вплив постійного контексту) і парадигматичні явища (вплив звукової аналогії, звукового символізму, зіткнення синонімів, конфлікт між несумісними значеннями слова, вплив інших системних відношень у лексиці) (див. Літвінова, 2019).

Уважаємо за доцільне звернути увагу на ще один чинник семантичних змін слова, який відіграє важливу роль у постколоніальних суспільствах.

Львов, 1949, доходить невтішного висновку: «Так львівський науковий збірник розкриває нам процеси уніфікації-провінціялізації української науки. Убивство не тільки "національної форми", а й "міжнароднього змісту". Це – офіційне обличчя українських гуманітарних наук тепер» (див. Шевельов, 2024, с. 306).

[2] Про це свідчить хоча б той факт, що до повномасштабної російсько-української війни автори багатьох гуманітарних праць, зокрема й філологічних, зазвичай послуговувалися не оригінальними роботами західних учених, а їхніми російськомовними перекладами. Український академічний простір був сконструйований так, щоб російська мова залишалася достатньою для наукового дискурсу, знімаючи потребу звертатися до першоджерел іншими мовами. Одним із наслідків війни в контексті деколонізаційного переосмислення стала заборона на використання та цитування російської і російськомовної літератури, що актуалізувало проблему доступу до першоджерел. Водночас в українському академічному середовищі й досі бракує українськомовних перекладів ключових закордонних досліджень, тоді як російськомовні переклади нерідко відзначаються вільним трактуванням оригіналу і фактично є продуктами російського імперіалістичного дискурсу (див., наприклад, Дунебабіна, 2024; Рудницька, 2015). Окрім того, однією з негативних тенденцій українського науково-літературного дискурсу є опора на російськомовні переклади як на першоджерела (див., наприклад, Стріха, 2020).

Ідеться про вплив іншої мовної системи, зокрема в контексті відносин «мова колонізатора – мова колонізованого», який накладається на парадигму російсько-українських відносин.

Мова імперії може впливати на колонізовану мову в різний спосіб і з різними наслідками – від обмеження сфер функціонування до структурних змін у самій лінгвальній системі, що виявляється у великій кількості немотивованих запозичень, кальок, маргіналізації питомих слів, наслідуванні нехарактерних словотвірних моделей, утворенні гібридних мовних одиниць (Гриценко, 2013, с. LI).

Менш помітними, але при цьому не менш істотними є семантичні трансформації лексем під впливом мови колонізатора, наслідком чого є ментально-світоглядні зміни. Такий вплив можна назвати «м'яким», адже позірно певні слова не зазнають прямих заборон, навіть фіксуються в певних словниках. Вагомою в цьому випадку виявляється саме сфера функціонування. Особливості побудови дискурсу, формування мовної норми та загальна настанова на зближення домінантної і підпорядкованої мов[3], що на практиці виявляється у відмові від лексем, відсутніх у мові імперії, спричиняють витіснення з національного лексикону окремих одиниць. Це призводить семантичної дифузії й маргіналізації вербалізованих за допомогою цих лексем концептів як одиниць ментальної сфери, а також до «забування» їхнього первісного змісту й дискурсивної специфіки. При цьому закріплення мови колонізатора в усіх сферах публічного спілкування створює підґрунтя для трансформації семантики слів на основі різних механізмів. Одним із таких механізмів є взорування на семантичні моделі й нормативні зразки лексем домінантної мови, що реалізується, зокрема, через зближення звукової форми слів подібних за формою, але різних за змістом.

Мета статті – дослідити історію і причини трансформації семантичних і функційно-стилістичних особливостей лексеми *вірогідний*,

[3] Як зазначають укладачі збірника *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Документи і матеріали*, «у мовознавстві лозунги пролетарського націоналізму та зближення націй і мов доволі швидко перетворилися на доктрину, систематично опрацьовувану в ідеологічних документах 1930–1970-х років, які спричинили значну нівеляційну динаміку лексичного складу української мови […]. Йдеться не лише про заміну цілісної лексичної одиниці […] чи повне усунення слів […], а й про заміну або вилучення "невідповідних" префіксально-суфіксальних утворень […] та "невідповідної" синтаксичної реалізації лексеми» (Масенко, 2005, с. 354).

зокрема появу в найновішому тлумачному академічному *Словнику української мови в 20 томах* (2010–2024) другого значення «імовірний»; визначити чинники й хронологійні межі семантичних змін лексеми в контексті постколоніального осмислення сучасного стану української мови. Матеріалом дослідження є українські лексикографічні джерела із залученням словників інших слов'янських мов (білоруської, польської, російської), результати проведеного восени 2024 року і влітку 2025 року соціопсихолінгвістичного експерименту, дані Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК-18, 2017–2025).

Вірогідний (*віри годний*) у лексикографічних джерелах і пам'ятках ділового стилю

Для з'ясування походження й семантико-стилістичної специфіки прикметника *вірогідний* в українському лінгвокультурному просторі звертаємося до основних лексикографічних джерел і пам'яток ділового стилю української та інших слов'янських мов.

Історичні словники української мови фіксують лексему *віригодний* або сполуку *віри годний* з її варіантами *вєры годный, вяри годный, годный вѣры* починаючи з XVI століття. *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* подає різні орфографічні варіанти слова, зокрема *вѣрыгодный, вѣригодний, вѣрегодный, верыгодный, веригодный, веригодний*, а найраніше вживання сполуки ілюструє цитатою з документа від 1538 року: «И на то всє кнѧзь Андрєй листы оных продавєцъ под пєчатьми ихъ и под свєдомомъ и пєчатми нєкоторыхъ людєй добрыхъ, вєры(годныхъ) пєрєд нами покладалъ» (СУМ XVI–XVII, 1999, с. 158).

Фіксуємо сполуку в *Першому Статуті Великого Князівства Литовського 1529 року* – основному юридичному документі, який регулював правові відносини на литовсько-руських землях: «Коли бы хто своволне стороне доводячей светки ганил, то ест, естлибы он подлуг права поставил осмнадцать светков, а тот бы межи тыми османдцатма светки не обобрал шести, годных веры, и их отставлял» або «Теж уставуєм: при тастаментах тых мают быти светки вєры годныє, а не подозреныє» (Статути ВКЛ, 2002, сс. 145, 101).

Формула *при тому були люди добрі, віри годні* є типовою для юридичних документів староукраїнської доби. Вона вживалася при вказівці на свідків, за участи яких відбувався певний правочин. Це засвідчують і маргіналії в кириличних стародруках XV–XVII століть, зокрема провенієнційні записи, що фіксували акт купівлі, продажу, передання в дар певної книги: «при битности людєхъ зацнихъ и годних віри, за власний свой гроши купил за таляри чотири и золотих пятъ»; «при людех зацних и вѣри годнихъ при отцу диякону, Стефану и пану Гавриилу Криштопенку крамару Хвастовскому»; «далемъ шлюбъ малженства […] при годних віри свідителех […] а особливе при асистенціи велебних отецъ» (Шамрай, 2005, сс. 116, 143, 189).

Досліджуючи лінгвокультурний зміст цієї формули, Наталія Яковенко відзначає кілька обов'язкових критеріїв, яким мали відповідати *люди добрі, віри годні*: повна правоздатність, яку могли мати лише люди вільні і повноправні; християнське віросповідання; непорочність (відсутність ганьби протягом чотирьох поколінь предків); відомість серед місцевої громади (біографія особи має бути немов на долоні); наявність власного землеволодіння в тому регіоні, де відбувається правочин. Такі критерії, як підсумовує дослідниця, вказують на те, що «оцінкові параметри "чоловіка доброго", вартого повної довіри, спиралися не на християнський еталон "доброго", а на середньовічну специфіку судового чи публічного ритуалу, здійснюваного в сталому колі людей, що входили до локальної спільноти й особисто знали одне одного» (Яковенко, 2002, сс. 113–114).

Про поширеність на землях ВКЛ та Королівства Польського, а пізніше Речі Посполитої концепції вірогідних свідків, як і самої сполуки *віри годний* або *wiary godny*, свідчать і білоруські та польські лексикографічні джерела. *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* не має окремої статті для цієї сполуки, натомість у статтях «віра» і «вяра» фіксує відповідні контексти: «абы в кождомъ дворе … были вижи уставлены, люди добрыи, веры годныи и прысяжныи» (ГСБМ, 1983, с. 113), «Янко свѣтковъ чотырехъ вышей писаных, вяры годныхъ, не молодыхъ, статочныхъ поставилъ» (ГСБМ, 1985, с. 232). У *Słowniku polszczyzny XVI wieku* знаходимо численні контексти у словниковій статті «godny», де серед частотних колокацій визначено wiary, k(u) wierze (a. uwierzeniu) godny: «Thedi thaky ma przifzyancz ze dwyema swyathkoma godnema vyary, Gdze przitym Beli vcziwy a dobrzi Ludzę wyari godni» (SP XVI, б. р.).

Важливо відзначити, що ані *Словник староукраїнської мови XIV–XV століть*, ані *Słownik staropolski* не нотують цієї сполуки, хоча сам концепт свідків (людей добрих) актові документи фіксують ще з кінця XIV століття: «а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ» (1370); «А при томъ были землѧнє исвѣдъци. панъ ходько быбєльскии.. инѣхъ добрыхъ людии зємлѧнъ много было при томъ» (1391) (Розов, 1928, сс. 18, 45). Це дає підстави припускати, що формула *при тому були люди добрі, віри годні* з'явилася в руських і польських документах приблизно в один і той самий час, орієнтовно на початку XVI століття.

Зауважимо, що лексема *вірогідний* не властива російському лінгвокультурному просторові. Це підтверджують, зокрема, історичні словники: ані сполуку *віри годний*, ані формулу *при битності людей добрих, віри годних* не нотує *Словарь русского языка XI–XVII вв.* У схожому значенні й з подібною функцією словник натомість фіксує лексеми *достовѣрный*, *достойновѣрный*: «Слышаху… от достовѣрных людей о буйстве и храбрости поволских казаковъ» (XVII ст.), «Аще пастырь о погублении воловъ… кленется, послѣ же обличенъ будеть двоими или треми свѣдѣтелми достоиновѣрными… языкъ ему да урѣжется» (XV ст.) (СРЯ XI–XVII, 1977, сс. 336, 338).

В українському лінгвокультурному просторі синонімічні одиниці *віри годний* і *достовірний* репрезентують різні культурно-цивілізаційні традиції: *віри годний* і його пізніший варіант *вірогідний* є калькою латинського[4] словосполучення *fidē dignus* «віри гідний» (ЕСУМ, 1982, с. 403); *достовірний* – старослов'янізм, скалькований із грецького *ἀξιόπιστος* «достовѣрьнь» (ЕСУМ, 1985, с. 115).

Прикметник *достовірний* функціонує в староукраїнських і старобілоруських пам'ятках, про що свідчать відповідні статті у *Словнику української мови XVI – першої половини XVII століть* і *Гістарычнаму*

[4] Подана в ЕСУМ версія про те, що українське *вірогідний* є калькою польського *wiarygodny* потребує, на наш погляд, перегляду: по-перше, і українські, і польські пам'ятки фіксують цю сполуку/слово приблизно в один і той самий час, тобто на початок XVI ст., по-друге, українські державні й культурно-релігійні діячі так само, як і польські, були добре знайомі з латинськомовною літературою, знання латини й читання латинськомовної лектури були обов'язковими для освіченої людини того часу. Важливо, що укладачі словника у вступній частині припускають можливість безпосереднього запозичення слів з латинської мови, із паралельним засвоєнням у польській (ЕСУМ, 1982, с. 10).

слоўніку беларускай мовы: «Правовѣрный и Хр(с)ту възлюбленный Читє(л)нику, з дару Д͡ха Сг͡го ,… пре(д)написаноє Бл͡гч(с)тїа дѣло, вєлцє важными и достовѣрными з с͡тыхъ писмъ доводами, написалемъ» (Київ, 1620–1621); «Священников же богоугодных честных православных и достоверных,… откольже колвек бы трафити и збирати собе могли» (Берестя, 1594) (СУМ XVI–XVII, 2001, с. 169); «поневаж невидимыи был бъ а свѣт сеи видимыи. дает посредника достовѣрного» (Вільно, 1596); «Поневажъ былъ межи всѣми вроженими женами больши абы и на потом было достовѣрно его свѣдецтво ѡ году» (XVII ст.) (ГСБМ, 1989, с. 29). Завважмо, що в обох працях як ілюстративні наведені контексти релігійної маркованости. Це дає змогу говорити про стилістично-дискурсивну обмеженість лексеми *достовірний*, що відповідає особливостям тогочасної лінгвістичної свідомости на руських землях (Фрік, 1992).

Прикметним у цьому зв'язку є матеріал *Лексикона словенороського Памви Беринди*, цінної лексикографічної праці староукраїнського періоду, що являла собою перекладний словник. У реєстрі *Лексикону* зафіксовано здебільшого церковнослов'янську мову, а в перекладній частині – мову «просту», тобто староукраїнську з іншомовними вкрапленнями. Словникар подає в реєстрі церковнослов'янське слово *достовѣрный* із тлумаченням «вѣры годный, досыт маючїй, кувѣреню чинячи», отже, для нього це були одиниці різних мовних систем (ЛСБ, 1961, с. 32).

Наведений лексикографічний і текстовий матеріал ілюструє синтетичність староукраїнського лінгвокультурного простору, що ефективно засвоює одиниці двох культурно-цивілізаційних традицій і при цьому зберігає їхню стилістично-дискурсивну специфіку. *Достовірний* репрезентує візантійську спадщину й передусім християнську картину світу, а отже, функціонує в релігійних текстах. *Вірогідний* є запозиченням з латинськомовного світу й світської літератури, зокрема юридично-правової сфери, тому формула вживається переважно в діловому стилі[5].

[5] *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* фіксує слово *fide-dignus* починаючи з XIII ст. й наводить, зокрема, такі контексти вживання: «conferens eam sortem…coram nobis et alijs probus uiris fide dignis» (1302); «datum Cracouie presentibus plurimis viris fide dignis tam clericis quam laicis» (1395) (SŁŚ, 1975–1977, к. 162).

Семантична трансформація лексеми *вірогідний*

З'ясувавши походження й стилістичні властивості прикметника *вірогідний*, звернемося до аналізу семантики одиниці в діахронічному вимірі, аналізуючи найбільш релевантні українські історичні та тлумачні словники. Потреба такого аналізу зумовлена лексикографічним фіксуванням нового значення прикметника *вірогідний* «імовірний» на сучасному етапі розвитку української мови, що ставить питання про можливу точку відліку появи цього значення.

За *Словником української мови XVI – першої половини XVII ст.*, *вѣрыгодный (вѣрегодный, верыгодный, веригодний)* вживається у двох значеннях: 1. (гідний довір'я) надійний; 2. (який містить переконливі докази) достовірний. Перше значення виявляється в усіх наведених контекстах у формулі *свідки/люди віри годні*, друге значення екстраполюється на предметну площину, функціонуючи з іменниками *зданя*, *свідоцтва* (СУМ XVI–XVII, 1999, с. 158).

В *Історичному словнику українського язика* Євгена Тимченка зафіксовано контексти з пам'яток XVI, XVII, XVIII століть, які ілюструють семантико-стилістичні властивості сполуки *годный вѣры (вірогідний)* у значенні «що заслуговує на довіру». У контексті дослідження генези семантики наведемо фрагмент документа XVIII ст.: «Всяк на продажу јли даровизну јмѣет учинит первѣе записъ под печаттю своєю ј с подписомъ […] трехъ или четирех персонъ народу шляхтичовъ вѣры годныхъ» (ІСУЯ, 1932, с. 543).

У тлумачному словнику в 11 томах, який укладався в радянські часи (1970–1980), віднаходимо це слово з одним основним значенням: *вірогідний* – який не викликає сумніву, достовірний (СУМ 11, 1970, с. 681). Отже, у сфері фіксування від найдавніших часів і до принаймні середини XX століття слово зберігало своє первісне значення.

Натомість у академічному *Словнику української мови в 20 томах*, який перебуває на стадії укладання (наразі підготовлено й опубліковано 14 з 20 томів), уже зафіксоване нове значення: *вірогідний* – 1. Який не викликає сумніву, достовірний; якому можна вірити, гідний віри; 2. Імовірний, припустимий. Друге значення проілюстроване

контекстом з науково-публіцистичного дискурсу: *Найбільш вірогідні кандидати на три чільні посади можливої адміністрації президента відомі* (СУМ 20, б. р.).

У цьому зв'язку постає низка дослідницьких запитань: наскільки сфера фіксування відповідає сфері функціонування слова в новому значенні; від якого часу можемо вести відлік появи нового значення лексеми *вірогідний* – «імовірний»; які можливі причини появи другого значення. Припускаємо, що в 20-томному словнику вже враховано функційно-узуальний критерій при формулюванні лексичного значення, що зазнавало трансформації, найімовірніше, від середини XX століття. Серед можливих причин цієї трансформації як основну визначаємо паронімічну атракцію (вплив звукової аналогії) між українським словом *вірогідний* і російським *вероятный*, що означає «можливий, імовірний, припустимий» (Ефремова, 2000; ССРЛЯ, 1951, ст. 186).

Семантичні трансформації лексеми *вірогідний*: перекладні словники XIX–XX і корпусне дослідження

Шукаючи витоків і орієнтовної часової точки семантичної дифузії слова *вірогідний* і появу в нього другого значення, зіставного із семантикою російського слова *вероятный*, звертаємося до різних перекладних російсько-українських словників другої половини XIX – початку XX століть. Завважуємо, що аналізований прикметник *вірогідний* наявний не в усіх лексикографічних джерелах означеного періоду, що видається нам логічним з огляду на його книжну маркованість[6].

Так, у найбільш відомих українсько-російських словниках XIX – початку XX століть зокрема, *Словарі малороссийского языка* П. Білецького-Носенка, *Словарі української мови* Б. Грінченка, які містять переважно слова народнорозмовної, говіркової мови книжне слово *вірогідний* не зафіксоване. Так само його не фіксує *Малорусько-німецький словник* Є. Желехівського і С. Недільського, у реєстрі якого натомість є дві одиниці:

[6] З огляду на обмежений обсяг статті не маємо змоги подати перелік усіх словників цього періоду, тому концентруємося на найбільш значущих і релевантних щодо наявності/браку прикметника *вірогідний*.

віродостойний і *достовірний* з однаковим німецьким відповідником «glaubwürdig» (МНС, 1886, сс. 107, 201).

Аналізована лексема трапляється в перекладній частині російсько-українського словника Є. Тимченка *Русско-Малороссійкій словарь*, де прикметник *достовѣрный* перекладено як «певный, довирный, автентычный, *вирогидный*, правдывый» (Тимченко, 1897, с. 104). У словнику *Московсько-українська фразеольогія* В. Дубровського, створеному для всіх, «хто охочий пильнувати чистоти нашої мови» (МУФ, 1917, с. I), російська сполука *достойный довѣрія* перекладена за допомогою українського виразу *віри гідний* (МУФ, 1917, с. 28).

У *Російсько-українському словнику* за редакцією А. Кримського та С. Єфремова (т. зв. словнику питомих українських слів)[7], який укладався протягом 1924–1933 рр., словникова стаття «*достоверный*» містить широкий синонімічний ряд українських відповідників, серед яких і прикметник *вірогідний*: (цілком) певний, (цілком) правдивий, достометний, віри годний, вірогідний, (проверенный) перевірений (РУС, 1924/2007).

Отже, ще в 30-х роках XX століття, у період українізації, що передував майбутнім сталінським репресіям і мовній політиці зросійщення[8] (детальніше про це див. в: Масенко, 2005, с. 16), лексикографічні джерела фіксують аналізовану лексему в одному, первинному значенні – «правдивий, точний, достовірний».

---

[7] Варто підкреслити, що цей словник, як зазначають академіки Є. Карпіловська, О. Кочерга і Є. Мейнарович, і сьогодні «є не лише найґрунтовнішим натепер російсько-українським словником, а й джерелом питомої української лексики, взірцевих словотворчих моделей, мовних конструкцій та усталених висловів, зразків запозичування іншомовних слів та їх адаптування до системи української мови. Він не лише не застарів, а по глибшому вивченні напевне постане як найповніше й найдокладніше сучасне лексикографічне джерело, що його значення для дальшого розвитку української мови важко перебільшити (Карпіловська та ін., 2008, с. 115).

[8] Урядове втручання у внутрішні закони мови, зауважував Ю. Шевельов, було радянським винаходом і новиною. До цього часу втручання радше було зовнішнім: заборони вживати українську мову публічно, накидання панівної мови через освіту й культуру, узалежнення кар'єрного й соціального зростання від мови тощо. «Поруч цих "клясичних" метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й ортоепічні правила, а натомість пропаґує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови» (Шевельов, 1987, с. 263).

За нашими спостереженнями, словником, у якому вперше зафіксовано друге, вторинне значення прикметника *вірогідний*, є *Російсько-український словник сталих виразів*, публікацію якого було розпочато в 1959 році в харківському журналі «Прапор». Укладачі словника Вирган І., Пилинська Н. у перекладі російських виразів *внушающий доверие, не внушающий доверия* вже додають друге значення: «вірогідний (певний, імовірний), невірогідний (непевний, неймовірний)» (Вирган & Пилинська, 2000, с. 117). На жаль, автори праці не паспортизують матеріал і не зазначають джерела його походження, обмежуючись коротким зауваженням у передньому слові про те, що

> по тлумачних словниках російської мови, по російсько-українських та українсько-російських загальних, а також у кількох коротеньких фразеологічних словниках, що виходили за різних часів, фразеологічного матеріалу є чимало. Чималенько такого матеріалу (з письмових та усних джерел) назбиралося за довгі роки й у нас. Отож ми й поклали собі повибирати усе, на нашу думку, найцінніше та найпевніше, звести його докупи й упорядкувати (Вирган & Пилинська, 2000, с. 1).

Можемо лише припустити, що вже в цей час у сфері функціонування відбулося звукове зближення слів *вірогідний* і *вероятный*, що й зафіксували автори згаданого словника.

Подальша словникова історія лексеми *вірогідний* амбівалетна: в одних джерелах слово фіксується лише в первісному значенні «правдивий, достовірний» (пор. СУМ 11, 1970; РУС 1969), в інших з'являється друге, вторинне значення, причому в деяких словниках – уже на першому місці (наприклад, у *Практичному словнику синонімів української мови* за ред. С. Караванського до *вірогідний* подано такі синоніми: «імовірний, ймовірний; надійний, безсумнівний» (ПССУМ, 2000, с. 57).

На нашу думку, така амбівалентність може бути спричинена різними підходами в укладанні словників, що передбачають або орієнтування на сферу фіксування, тобто звернення до попередніх лексикографічних джерел, або сферу функціонування, тобто відображення мовної практики публічного спілкування.

Для з'ясування семантико-синтаксичних характеристик прикметника *вірогідний* вважаємо за доцільне звернутися до даних 18-ої версії Генерального регіонально анотованого корпусу української мови ГРАК. Шляхом пошуку текстових фрагментів із лексемою *вірогідний* групуємо текстовий матеріал за хронологічним принципом, звертаючи

увагу на семантичні, парадигматичні й синтагматичні характеристики аналізованого слова.

Завважуємо певну закономірність: контексти до 70-х років XX ст. засвідчують його функціонування переважно в першому значенні й уживання в таких словосполученнях: *вірогідні джерела*, *особи*, *докази*, *свідки*, *документи*, *кола*, *пояснення*, *свідчення*, *випадки*, *посвідки*, *дані*, *результати*, *згадки*; *вірогідне міністерство*; *вірогідна звістка*, *чутка*, *відомість*, *людина*, *історія*, *думка*; *вірогідний факт*, *переказ* (ГРАК-18, 2017–2025). У контекстах від 1970-х років з'являються сполучення прикметника *вірогідний* з іменниками, семантика яких указує на щось, що є непевним, тобто містить модальність припущення, імовірности (*вірогідна гіпотеза*, *версія*, *вірогідне припущення*, *вірогідні теорії*, *виправдання*, *вірогідний привід*)[9] або й узагалі на неправдиву інформацію (*вірогідні вигадки*, *вірогідна брехня*). Звідси робимо висновок про остаточне роздвоєння значення слова в комунікативній практиці українськомовного дискурсу[10].

На нашу думку, така семантична амбівалентність слова в певних контекстах може призводити до комунікативної невдачі, адже адресатові може бути не завжди зрозуміло, у якому значенні мовець уживає слово *вірогідний*, пор.: *На мій погляд і на погляд багатьох економістів, з якими ми спілкувалися, це є найбільш вірогідний і найкращий варіант* (ГРАК-18, 2017–2025, Стенограми засідань Верховної Ради України, 2002); *Але найбільш вірогідна наша діяльність – це наземні станції прийому,*

[9] У цьому контексті варто навести одне з тлумачень російського слова *вероятность* – «припущення, гіпотеза» (ССРЛЯ, 1951, ст. 185), що опосередковано підтверджує нашу версію про звукове й семантичне зближення укр. *вірогідний* і рос. *вероятный*.

[10] Важливо завважити, що роздвоєння семантики прикметника *вірогідний* засвідчує й білоруська мова, що, як і українська, існувала як мова колонізованого суспільства. При цьому друге значення зафіксоване вже в *Тлумачальным слоўніку беларускай мовы*, який укладався в радянський період (1977–1984): *верагодны* – 1. Які адпавядае рэчаіснасці, праўдападобны. 2. Дапушчальны, магчымы (ТСБМ, 1977, с. 478). Натомість у польському лінгвокультурному середовищі, у якому вплив російської мови ніколи не був домінантним, слово до сьогодні зберігає єдине первинне значення, пор.: *wiarygodny* – taki, który nie budzi wątpliwości i można mu zaufać (WSJP, б. р.). Показовими при цьому є синтагматичні властивості польського слова, яке сполучається з іменниками *człowiek, informator, partner, osoba, firma, instytucja, analiza, świadectwo, argumenty, dowody* та формує синонімічний ряд із прикметниками *dokładny, kompetentny, niezależny, obiektywny, odpowiedzialny, prawdziwy, uczciwy, pewny* (WSJP, б. р.).

обробки інформації, а також поширення використання послуг, які ми будемо отримувати за допомогою цієї системи супутникової навігації (ГРАК-18, 2017–2025, Стенограми засідань Верховної Ради України, 2007); *«Жовтий» і «помаранчевий» передбачає змішану форму навчання, і вона найбільш вірогідна для нинішньої ситуації* (ГРАК-18, 2017–2025, Інтернет-газета «День», 2020). Завважмо, що розмиванню значення сприяє й уживання прислівників міри й ступеня *більш/найбільш*, *менш/найменш*.

Вірогідний у сучасному лінгвокультурному просторі: соціопсихолінгвістичний експеримент

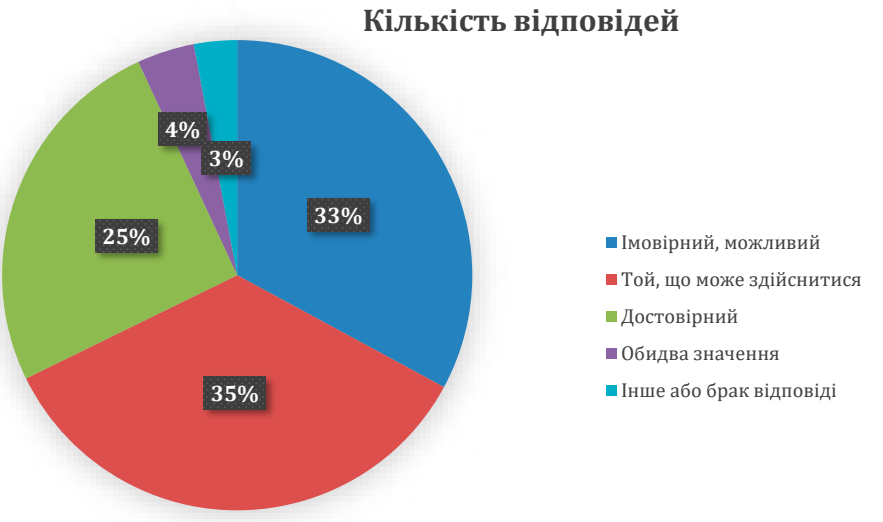
Для визначення сучасного розуміння слова серед мовців в Україні проведено соціопсихолінгвістичний експеримент, мета якого – з'ясувати семантичні й парадигматичні властивості прикметника *вірогідний* у сфері функціонування. Для цього респондентам запропоновано анкету, у якій вони мали відповісти на два запитання: 1) як ви розумієте слово; 2) наведіть синоніми до слова.

Експеримент проведено в кількох формах: частина респондентів заповнювала анкети «на живо» (26 осіб), інша частина надала відповіді електронним шляхом, за допомогою гугл-форми (278 осіб). До анкети було додано питання про вік, стать, місце виховання, місце поточного проживання і професію чи рід занять. Два питання мали на меті з'ясувати мовний портрет респондентів: 1) яка мова є для вас функційно першою; 2) якою мовою ви розмовляєте зі своїми батьками. Релевантними для нас були відомості щодо місця народження й виховання респондентів[11], а також їхнього мовного портрета.

Отримані реакції розподіляємо на чотири семантичні підгрупи щодо тлумачення слова *вірогідний* (відсоткове співвідношення подано в *Діаграмі 1*): а) імовірний, можливий (100); б) той, що може здійснитися (106); в) достовірний (77); г) обидва значення (12); ґ) інше або брак відповіді (9).

[11] Слід зауважити, що респонденти в різному кількісному співвідношенні репрезентують усі області України, а також Автономну Республіку Крим.

Завважмо, що значення а) і б) фактично співвідносні й містять основну сему *можливий*, нюансом є відтінок процесуальности у значенні б) «той, що може здійснитися». Саме такий відтінок, вважаємо, є наслідком впливу російського слова *вероятный*, серед значень якого у словниках російської мови зафіксовано «такой, который может произойти, осуществиться» (Ефремова), «представляющийся осуществительным» (ССРЛЯ, 1951, ст. 185–187).

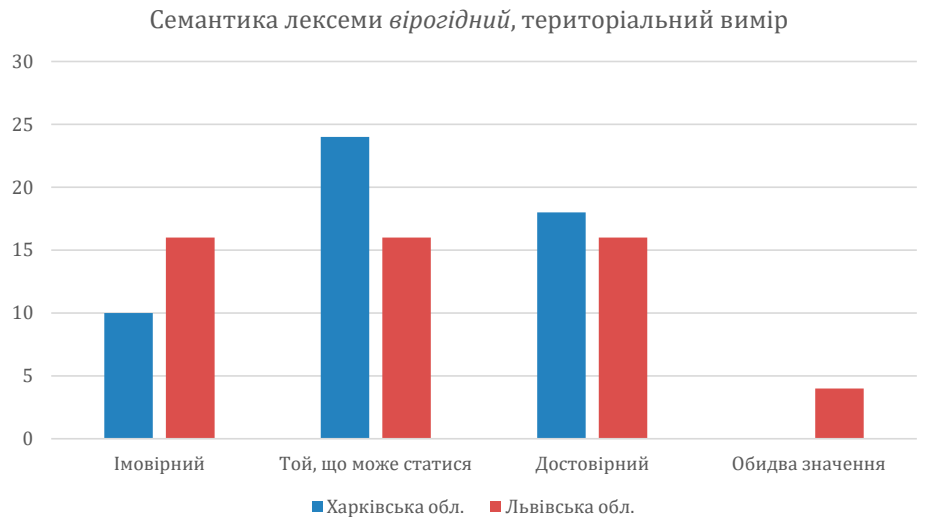
Діаграма 1. Семантика прикметника *вірогідний*

Отже, результати експерименту засвідчили, що на сьогодні у сфері функціонування кількісно переважає розуміння слова *вірогідний* у другому значенні – «імовірний, припустимий» (68% відповідей).

Початково ми припускали, що розуміння слова *вірогідний* як «імовірний», яке, на нашу думку, розвинулося внаслідок звукового зближення лексеми *вірогідний* з російським словом *вероятный* «можливий, припустимий», демонструватимуть частіше мешканці південно-східних регіонів, які мають більше контактів із російськомовним середовищем і часто є білінгвами в повсякденному житті.

Для верифікації зв'язку між розумінням слова і територіальною ознакою респондентів порівнюємо дві кількісно і якісно співвідносні групи: група А (52 респонденти) – мовці з Харківської області як східної частини

України, що межує з російською етномовною територією і характеризується білінгвальною українсько-російською мовною ситуацією у містах; група Б (52 респонденти) – мовці з Львівської області як західної частини України, що не має безпосереднього контакту з російською етномовною територією і відзначається монолінгвальною українськомовною ситуацією на всій території. Результати порівняння подаємо в *Діаграмі 2*.

Діаграма 2. Територіальна варіативність інтерпретації лексеми *вірогідний*

Як видно з діаграми, в обох групах так само домінує розуміння слова *вірогідний* у другому значенні «імовірний; той, що може здійснитися». При цьому мовці з Харківської області продемонстрували більшу кількість відповідей зі значенням «той, що може здійснитися», тобто семантикою, суголосною російському прикметникові *вероятный*. Водночас лише серед мовців Львівської області є реакції, що засвідчують розуміння слова в обох значеннях – «достовірний; імовірний».

Важливим у цьому контексті є мовний портрет опитуваних. Як засвідчили результати анкетування, мовці групи Б (Львівська обл.) продемонстрували соціолінгвістичну симетричність, адже у 100% опитаних функційно першою мовою і мовою спілкування з батьками є українська мова. Опитувані групи А (Харківська обл.) у відповідях підтвердили тезу про білінгвальну мовну ситуацію з поєднанням української і російської

мов у різних комбінаціях: серед функційно перших мов зазначали українську (31), українську і російську (14), російську та українську (3), російську (1), інші (2). При цьому половина мовців з першою українською мовою засвідчила свою двомовність, указуючи як мови спілкування з батьками українську й російську або лише російську[12].

Як бачимо, наше початкове припущення щодо зв'язку між розумінням слова *вірогідний* і територіальною належністю мовця не підтвердилося: мовці обох крайніх за географічним розташуванням груп демонструють перевагу саме другого значення слова. Це дає підстави стверджувати, що набуття прикметником *вірогідний* вторинного значення «*ймовірний*» свідчить не про природну інтерференцію, яка була б логічною саме для сусідніх із Росією східних областей України, а про масштабність і глибину російськомовного дискурсивного впливу, що охопив освітню, медійну й словникову норму по всій території України.

Підсумки

Отже, семантична трансформація прикметника *вірогідний* свідчить про безпосередній і опосередкований інвазивний вплив російської мови й російськомовного дискурсу на українську мовну картину світу. При цьому необхідно враховувати комплекс зовнішньомовних і внутрішньомовних чинників колоніальної мовної політики, до яких належать заборони української мови та скорочення кількості українськомовних текстів, що призвело до переривання книжної традиції, втрати функційно-дискурсивної тяглости та маргіналізації окремих слів. Унаслідок цього їхня внутрішня форма поступово затемнюється, а функційно-стилістична специфіка нівелюється через брак належного мовного середовища.

Лексема *вірогідний*, генетично пов'язана з ранньомодерним правовим дискурсом і концептом вірогідних свідків, тобто осіб, яким можна довіряти, унаслідок семантичної трансформації під впливом російського слова *вероятный* набула другого значення «*непевний, імовірний*». Це змінило

[12] Показовою в цьому контексті є така відповідь респондента щодо мови спілкування з батьками: «українська, до 2023 року російська», що свідчить про ціннісні зрушення в мовній свідомости мешканців східних областей України, зокрема Харківщини.

її концептуально-смислове навантаження та призвело до втрати чіткої термінологічної диференціації, що потенційно впливає на точність комунікації, адекватність сприйняття правових категорій і загальні світоглядні орієнтири мовців. Таким чином, зміни в семантиці окремих лексем мають глибший вплив на мовну систему в цілому, адже слова – це не лише мовні знаки й засоби комунікації, а й згустки культури, своєрідні сувої історичної пам'яті. Відтак національний лексикон формує ментальні риси, світогляд, картину світу та ціннісні орієнтири народу.

Запропоноване дослідження актуалізує подальший розвиток українського мовознавства в межах постколоніальної парадигми. Перспективним напрямом видається аналіз трансформацій лексичної семантики культурно значущих мовних одиниць у контексті політико-ідеологічних та соціокультурних процесів, що відбувалися й відбуваються на теренах України. Такий підхід дає змогу глибше осмислити, як ці процеси впливають на формування мовної ідентичности та національної свідомости в умовах постколоніального суспільства.

Перелік скорочень

ГРАК-18 – *Генеральний регіонально анотований корпус української мови* (Шведова et al., 2017–2025).

ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* (Vols. 3, 6, 9) (Жураўскі, 1983, 1985, 1989).

ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови* (Vols. 1, 2) (Мельничук, 1982, 1985).

ІСУЯ – *Історичний словник українського язика* (Vol. 1) (Тимченко, 1932).

ЛСБ – *Лексикон словенороський Памви Беринди* (Німчук, 1961).

МНС – *Малоруско-нїмецкий словар* (Vols. 1–2) (Желехівський, 1886).

МУФ – *Московсько-українська фразеольогія* (Дубровський, 1917).

ПССУМ – *Практичний словник синонімів української мови* (Караванський, 2000).

РУС – *Російсько-український словник: Том перший. Електронна версія* (Кримський, 1924/2007).

РУС 1969 – *Російсько-український словник* (Vol. 1) (Головащук, 1969).

СРЯ XI–XVII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.* (Vol. 4) (Бархударов, 1977).

ССРЛЯ – *Словарь современного русского литературного языка* (Vol. 2) (Чернышев, 1951).

Статути ВКЛ – *Статути Великого князівства Литовського: Vol. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року* (2002).

СУМ XVI–XVII – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* (1999, 2001) (Vols. 6, 8).

СУМ 11 – *Словник української мови* (Vol. 1) (Білодід, 1970).

СУМ 20 – *Словник української мови* («Вірогідний», n.d.).

ТСБМ – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (Vol. 1) (1977).

SŁŚ – *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* (Vol. 4) (Plezia, 1975–1977).

SP XVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku* («Godny», n.d.).

WSJP – *Wielki słownik języka polskiego* («Wiarygodny», n.d.).

Бібліографія

Винник, В. (2012). Як створювався академічний тлумачний «Словник української мови» в 11-ти томах. In *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія* (pp. 16–27). Видавництво ТОВ «КММ».

Гриценко, П. (2011). «Слово поза словником»: Реєстр словника як проблема тлумачної лексикографії. In *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: Теорія, практика, типологія* (pp. 238–249). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Гриценко, П. (2013). Українська мова в Росії XIX – початку XX ст.: Шляхи утвердження. In Г. Боряк (Ed.), *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: Спроба державного регулювання (1847–1914): Збірник документів і матеріалів* (pp. XXXIX–LII). Видавництво «Кліо».

Демська, О. (2010). *Вступ до лексикографії*. Вид. дім «Києво-Могилянська академія».

Дунебабіна, О. (2024). Лінгвістичні інструменти маніпуляцій в російськомовних перекладах резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та її «Сестринських» резолюціях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, *2024*(99), 63–75. https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-99-08

Калиновська, О. (2008). Проблеми лексикографічного опису ідеологічно забарвлених лексичних одиниць. *Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки*, *85*, 35–39.

Карпіловська, Є., Кочерга, О., & Мейнарович, Є. (2008). Українська наукова мова в академічному російсько-українському словникові за редакцією А. Кримського та С. Єфремова. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, *2008*(620), 110–115.

Літвінова, Н. (2019). Причини, види та засоби семантичних змін у слові. *Львівський філологічний часопис*, *2019*(5), 76–80. https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-13

Масенко, Л. (2004). *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*. КМ Академія.

Масенко, Л. (Ed.). (2005). *Українська мова у XX сторіччі: Історія лінгвоциду: Док. і матеріали*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Масенко, Л. (2017). *Мова радянського тоталітаризму*. Кліо.

Підгорна, О. (2024). *Репрезентація лексикону української національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр. у радянській лексикографії* [Unpublished master's thesis]. Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Ренчка, І. (2018). *Лексикон тоталітаризму*. Кліо.

Розов, В. (1928). *Українські грамоти XIV – першої половини XV ст.* (Vol. 1). Друкарня ВУАН.

Рудницька, Н. (2015). Переклад як засіб формування радянського канону світової літератури: Ідеологічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство*, *2015*(3), 48–53.

Стріха, М. (2020). *Український переклад і перекладачі: Між літературою і націєтворенням*. Дух і Літера.

Фрік, Д. (1992). Мелетій Смотрицький і руське мовне питання. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*, *224*, 210–229.

Шамрай, М. (2005). *Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. НБУВ.

Шевельов, Ю. (1987). *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус*. Сучасність.

Шевельов, Ю. (2024). *Твердий ґрунт: Зариси українського себепізнання* (С. Вакуленко & К. Каруник, Eds.). Видавець Олександр Савчук.

Яковенко, Н. (2002). *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст.* Критика.

Ясакова, Н. (2022). Зміни семантики прикметника *український* у період української революції 1917–1921 років. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Філологічні науки*, *2022*(3(98)), 217–228. https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.217-228

Ясакова, Н. (2023). Радянський колоніалізм, українська лексикографія і функціювання прикметників. In Н. Ясакова (Ed.), *Соціальне у мові та мова в соціумі: Монографія на пошану доктора філологічних наук, професора Лариси Масенко* (pp. 134–180). НаУКМА.

Ясакова, Н. (2024). Лексема «малорос» в імперському і антиколоніальному дискурсах. *Лінгвістичні студії*, *2024*(48), 96–109. https://doi.org/10.31558/1815-3070.2024.48.8

Danylenko, A., & Naienko, H. (2019). Linguistic russification in Russian Ukraine: Languages, imperial models, and policies. *Russian Linguistics*, *43*, 19–39. https://doi.org/10.1007/s11185-018-09207-1

Levisen, C., & Sippola, E. (2019). Postcolonial linguistics: The editors' guide to a new interdiscipline. *Journal of Postcolonial Linguistics*, *1*(1), 1–15.

Radosław Sikorski – kanał oficjalny. (2025, February 24). *Radosław Sikorski: Ukraine is not a «project» UN General Assembly, New York 24.02.2025* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=p4JFNtlxz9k

Словники та інші джерела

Бархударов, С. (Ed.). (1977). *Словарь русского языка XI–XVII вв.* [СРЯ XI–XVII] (Vol. 4). Издательство «Наука».

Білодід, І. К. (Ed.). (1970). *Словник української мови* [СУМ 11] (Vol. 1). Наукова думка.

Вирган, І., & Пилинська, М. (2000). *Російсько-український словник сталих виразів.* Прапор.

Вірогідний [СУМ 20]. (n.d.). In *Словник української мови в 20 томах*. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Retrieved November 7, 2024, from https://sum20ua.com/?page=478&searchWord=вірогідний&wordid=14691

Головащук, С. (Ed.). (1969). *Російсько-український словник* [РУС 1969] (Vol. 1). Наукова думка.

Дубровський, В. (Ed.). (1917). *Московсько-українська фразеольогія* [МУФ]. Друкарня Київської Друкарської Спілки.

Ефремова, Т. Ф. (2000). *Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный*. Русский язык. https://lexicography.online/explanatory/efremova/

Желехівський, Є. (Ed.). (1886). *Малоруско-нїмецкий словар.* [МНС]. В друкарні тов. им. Шевченка.

Жураўскі, А. (Ed.). (1983). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* [ГСБМ] (Vol. 3). Навука і тэхніка.

Жураўскі, А. (Ed.). (1985). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* [ГСБМ] (Vol. 6). Навука і тэхніка.

Жураўскі, А. (Ed.). (1989). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* [ГСБМ] (Vol. 9). Навука і тэхніка.

Караванський, С. (2000). *Практичний словник синонімів української мови* [ПССУМ]. Українська книга.

Кримський, А. (Ed.). (2007). *Російсько-український словник: Електронна версія* [РУС] (Vol. 1). Російсько-українські словники. Retrieved November 7, 2024, from https://r2u.org.ua/html/krym_details.html (Original work published 1924).

Мельничук, О. (Ed.). (1982). *Етимологічний словник української мови* [ЕСУМ] (Vol. 1). Наукова думка.

Мельничук, О. (Ed.). (1985). *Етимологічний словник української мови* [ЕСУМ] (Vol. 2). Наукова думка.

Німчук, В. (Ed.). (1961). *Лексикон словеноросский Памви Беринди* [ЛСБ]. Друкарня видавництва АН РСР.

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. [СУМ XVI–XVII] (Vol. 6). (1999). Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. [СУМ XVI–XVII] (Vol. 8). (2001). Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Статути Великого князівства Литовського: Vol. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року [Статути ВКЛ]. (2002). Юридична література.

Тимченко, Є. (1897). *Русско-Малороссійскій словарь* (Vol. 1). Друкарня Імператорського Університету Св. Володимира Н. Т. Корчак-Новицького.

Тимченко, Є. (Ed.). (1932). *Історичний словник українського язика* [ІСУЯ] (Vol. 1). Видавництво «Українська радянська енциклопедія».

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. [ТСБМ] (Vol. 1). (1977). Беларуская Савецкая Энцыклапедыя.

Чернышев, В. (Ed.). (1951). *Словарь современного русского литературного языка* [ССРЛЯ] (Vol. 2). Издательство Академии Наук СССР.

Шведова, М., фон Вальденфельс, Р., Яригін, С., Рисін, А., Старко, В., Ніколаєнко, Т., & Лукашевський, А. (Eds.). (2017–2025). *Генеральний регіонально анотований корпус української мови* [ГРАК-18]. https://uacorpus.org/

Godny [SP XVI]. (n.d.). In *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Instytut Badań Literackich PAN. Retrieved November 5, 2024, from https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/53189/

Plezia, M. (Ed.). (1975–1977). *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* [SŁŚ] (Vol. 4). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Wiarygodny [WSJP]. (n.d.). In P. Żmigrodzki (Ed.), *Wielki słownik języka polskiego*. Instytut Języka Polskiego PAN. Retrieved November 5, 2024, from https://wsjp.pl/haslo/do_druku/5770/wiarygodny

Bibliography (Transliteration)

Danylenko, A., & Naienko, H. (2019). Linguistic russification in Russian Ukraine: Languages, imperial models, and policies. *Russian Linguistics*, *43*, 19–39. https://doi.org/10.1007/s11185-018-09207-1

Dems′ka, O. (2010). *Vstup do leksykohrafii.* Vyd. dim "Kyievo-Mohylians′ka akademiia".

Dunebabina, O. (2024). Linhvistychni instrumenty manipuliatsiĭ v rosiĭs′komovnykh perekladakh rezoliutsiĭ Rady Bezpeky OON 1325 ta ĭ "Sestryns′kykh" rezoliutsiiakh. *Visnyk Kharkivs′koho natsional′noho universytetu imeni V. N. Karazina: Seriia Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov*, *2024*(99), 63–75. https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-99-08

Frik, D. (1992). Meletiĭ Smotryts′kyĭ i rus′ke movne pytannia. *Zapysky naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, *224*, 210–229.

Hrytsenko, P. (2011). "Slovo poza slovnykom": Reiestr slovnyka iak problema tlumachnoï leksykohrafiï. In *Ukraïns′ka leksykohrafiia v zahal′noslov'ians′komu konteksti: Teoriia, praktyka, typolohiia* (pp. 238–249). Vydavnychyĭ dim Dmytra Buraho.

Hrytsenko, P. (2013). Ukraïns′ka mova v Rosiï XIX – pochatku XX st.: Shliakhy utverdzhennia. In H. Boriak (Ed.), *Ukraïns′ka identychnist′ i movne pytannia v Rosiĭs′kiĭ imperiï: Sproba derzhavnoho rehuliuvannia (1847–1914): Zbirnyk dokumentiv i materialiv* (pp. XXXIX–LII). Vydavnytstvo «Klio».

IAkovenko, N. (2002). *Paralel′nyĭ svit. Doslidzhennia z istoriï uiavlen′ ta ideĭ v Ukraïni XVI–XVII st.* Krytyka.

IAsakova, N. (2022). Zminy semantyky prykmetnyka *ukraïns′kyĭ* u period ukraïns′koï revoliutsiï 1917–1921 rokiv. *Visnyk ZHytomyrs′koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka: Filolohichni nauky*, *2022*(3(98)), 217–228. https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.217-228

IAsakova, N. (2023). Radians′kyĭ kolonializm, ukraïns′ka leksykohrafiia i funktsiiuvannia prykmetnykiv. In N. IAsakova (Ed.), *Sotsial′ne u movi ta mova v sotsiumi: Monohrafiia na poshanu doktora filolohichnykh nauk, profesora Larysy Masenko* (pp. 134–180). NaUKMA.

IAsakova, N. (2024). Leksema "maloros" v impers′komu i antykolonial′nomu dyskursakh. *Linhvistychni studiï*, *2024*(48), 96–109. https://doi.org/10.31558/1815-3070.2024.48.8

Kalynovs′ka, O. (2008). Problemy leksykohrafichnoho opysu ideolohichno zabarvlenykh leksychnykh odnyts′. *Naukovi zapysky NaUKMA: Filolohichni nauky*, *85*, 35–39.

Karpilovs′ka, IE., Kocherha, O., & Meĭnarovych, IE. (2008). Ukraïns′ka naukova mova v akademichnomu rosiĭs′ko-ukraïns′komu slovnykovi za redaktsiieiu A. Kryms′koho ta S. IEfremova. *Visnyk Natsional′noho universytetu "L′vivs′ka politekhnika"*, *2008*(620), 110–115.

Levisen, C., & Sippola, E. (2019). Postcolonial linguistics: The editors' guide to a new interdiscipline. *Journal of Postcolonial Linguistics*, *1*(1), 1–15.

Litvinova, N. (2019). Prychyny, vydy ta zasoby semantychnykh zmin u slovi. *L′vivs′kyĭ filolohichnyĭ chasopys*, *2019*(5), 76–80. https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-13

Masenko, L. (2004). *Mova i suspil′stvo: Postkolonial′nyĭ vymir.* KM Akademiia.

Masenko, L. (Ed.). (2005). *Ukraïns′ka mova u XX storichchi: Istoriia linhvotsydu: Dok. i materialy.* Vydavnychyĭ dim "Kyievo-Mohylians′ka akademiia".

Masenko, L. (2017). *Mova radians′koho totalitaryzmu*. Klio.

Pidhorna, O. (2024). *Reprezentatsiia leksykonu ukraïns′koï natsional′no-vyzvol′noï borot′by 1917–1921 rr. u radians′kiĭ leksykohrafiï* [Unpublished master's thesis]. Natsional′nyĭ universytet "Kyievo-Mohylians′ka akademiia".

Radosław Sikorski – kanał oficjalny (2025, February 24). *Radosław Sikorski: Ukraine is not a "project", UN General Assembly, New York 24.02.2025* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=p4JFNtlxz9k

Renchka, I. (2018). *Leksykon totalitaryzmu*. Klio.

Rozov, V. (1928). *Ukraïns′ki hramoty XIV – pershoï polovyny XV st.* (Vol. 1). Drukarnia VUAN.

Rudnyts′ka, N. (2015). Pereklad iak zasib formuvannia radians′koho kanonu svitovoï literatury: Ideolohichnyĭ aspekt. *Naukovyĭ visnyk Skhidnoievropeĭs′koho natsional′noho universytetu imeni Lesi Ukraïnky: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, *2015*(3), 48–53.

Shamraĭ, M. (2005). *Marhinaliï v starodrukakh kyrylychnoho shryftu 15–17 st. z fondu Natsional′noï biblioteky Ukraïny imeni V. I. Vernads′koho*. NBUV.

Shevel′ov, IU. (1987). *Ukraïns′ka mova v pershiĭ polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): Stan i status*. Suchasnist′.

Shevel′ov, IU. (2024). *Tverdyĭ grunt: Zarysy ukraïns′koho sebepiznannia* (S. Vakulenko & K. Karunyk, Eds.). Vydavets′ Oleksandr Savchuk.

Strikha, M. (2020). *Ukraïns′kyĭ pereklad i perekladachi: Mizh literaturoiu i natsiietvorenniam*. Dukh i Litera.

Vynnyk, V. (2012). IAk stvoriuvavsia akademichnyĭ tlumachnyĭ "Slovnyk ukraïns′koï movy" v 11-ty tomakh. In *Ukraïns′ka i slov′ians′ka tlumachna ta perekladna leksykohrafiia* (pp. 16–27). Vydavnytstvo TOV "KMM".

Dictionaries and Other Sources

Barkhudarov, S. (Ed.). (1977). *Slovar′ russkogo iazyka XI–XVII vv.* [SRIA XI–XVII] (Vol. 4). Izdatel′stvo «Nauka».

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnyk ukraïns′koï movy* [SUM 11] (Vol. 1). Naukova dumka.

Chernyshev, V. (Ed.). (1951). *Slovar′ sovremennogo russkogo literaturnogo iazyka* [SSRLIA] (Vol. 2). Izdatel′stvo Akademii Nauk SSSR.

Dubrovs′kyĭ, V. (Ed.). (1917). *Moskovs′ko-ukraïns′ka frazeol′ohiia* [MUF]. Drukarnia Kyïvs′koï Drukars′koï Spilky.

Efremova, T. F. (2000). *Novyĭ slovar′ russkogo iazyka: Tolkovo-slovoobrazovatel′nyĭ*. Russkiĭ iazyk.

Godny [SP XVI]. (n.d.). In *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Instytut Badań Literackich PAN. Retrieved November 5, 2024, from https://spxvi.edu.pl/indeks/haslo/53189/

Holovashchuk, S. (Ed.). (1969). *Rosiĭs′ko-ukraïns′kyĭ slovnyk* [RUS 1969] (Vol. 1). Naukova dumka.

Karavans′kyĭ, S. (2000). *Praktychnyĭ slovnyk synonimiv ukraïns′koï movy* [PSSUM]. Ukraïns′ka knyha.

Kryms′kyĭ, A. (Ed.). (2007). *Rosiĭs′ko-ukraïns′kyĭ slovnyk: Elektronna versiia* [RUS] (Vol. 1). Rosiĭs′ko-ukraïns′ki slovnyky. Retrieved November 7, 2024, from https://r2u.org.ua/html/krym_details.html (Original work published 1924).

Mel′nychuk, O. (Ed.). (1982). *Etymolohichnyĭ slovnyk ukraïns′koï movy* [ESUM] (Vol. 1). Naukova dumka.

Mel′nychuk, O. (Ed.). (1985). *Etymolohichnyĭ slovnyk ukraïns′koï movy* [ESUM] (Vol. 2). Naukova dumka.

Nimchuk, V. (Ed.). (1961). *Leksykon slovenoros′kyĭ Pamvy Beryndy* [LSB]. Drukarnia vydavnytstva AN RSR.

Plezia, M. (Ed.). (1975–1977). *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* [SŁŚ] (Vol. 4). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Shvedova, M., fon Val′denfel′s, R., IAryhin, S., Rysin, A., Starko, V., Nikolaienko, T., & Lukashevs′kyĭ, A. (Eds.). (2017–2025). *Heneral′nyĭ rehional′no anotovanyĭ korpus ukraïns′koï movy* [HRAK]. https://uacorpus.org/

Slovnyk ukraïns′koï movy XVI – pershoï polovyny XVII st. [SUM XVI–XVII] (Vol. 6). (1999). Instytut ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukraïny.

Slovnyk ukraïns′koï movy XVI – pershoï polovyny XVII st. [SUM XVI–XVII] (Vol. 8). (2001). Instytut ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukraïny.

Statuty Velykoho kniazivstva Lytovs′koho: Vol. 1. Statut Velykoho kniazivstva Lytovs′koho 1529 roku [Statuty VKL]. (2002). IUrydychna literatura.

Tlumachal′ny sloŭnik belaruskaĭ movy: U 5 t. [TSBM] (Vol. 1). (1977). Belaruskaia Savetskaia Ėntsyklapedyia.

Tymchenko, IE. (1897). *Russko-Malorossiĭskiĭ slovar′* (Vol. 1). Drukarnia Imperators′koho Universytetu Sv. Volodymyra N. T. Korchak-Novyts′koho.

Tymchenko, IE. (Ed.). (1932). *Istorychnyĭ slovnyk ukraïns′koho iazyka* [ISUIA] (Vol. 1). Vydavnytstvo «Ukraïns′ka radians′ka entsyklopediia».

Virohidnyĭ [SUM 20]. (n.d.). In *Slovnyk ukraïns′koï movy v 20 tomakh*. Ukraïns′kyĭ movno-informatsiĭnyĭ fond NAN Ukraïny. Retrieved November 7, 2024, from https://sum20ua.com/?page=478&searchWord=вірогідний&wordid=14691

Vyrhan, I., & Pylyns′ka, M. (2000). *Rosiĭs′ko-ukraïns′kyĭ slovnyk stalykh vyraziv*. Prapor.

Wiarygodny [WSJP]. (n.d.). In P. Żmigrodzki (Ed.), *Wielki słownik języka polskiego*. Instytut Języka Polskiego PAN. Retrieved November 5, 2024, from https://wsjp.pl/haslo/do_druku/5770/wiarygodny

ZHelekhivs′kyĭ, IE. (Ed.). (1886). *Malorusko-nïmetskyĭ slovar*. [MNS]. V drukarni tov. im. Shevchenka.

ZHuraŭski, A. (Ed.). (1983). *Histarychny sloŭnik belaruskaĭ movy* [HSBM] (Vol. 3). Navuka i tekhnika.

ZHuraŭski, A. (Ed.). (1985). *Histarychny sloŭnik belaruskaĭ movy* [HSBM] (Vol. 6). Navuka i tekhnika.

ZHuraŭski, A. (Ed.). (1989). *Histarychny sloŭnik belaruskaĭ movy* [HSBM] (Vol. 9). Navuka i tekhnika.

The Semantic Transformation of the Lexeme *virohidnyĭ* in the Ukrainian Linguistic and Cultural Space: A Postcolonial Perspective

Summary

This article analyses the semantic transformation of the lexeme *virohidnyĭ* ‘reliable’ in the Ukrainian linguistic and cultural space from a postcolonial perspective. The study traces the historical development of its meanings from the sixteenth century onward, examining its functional and stylistic features in texts of various genres. On the basis of a socio-psycholinguistic investigation, the study explains contemporary interpretations of this word among speakers from different regions of Ukraine. Special attention is given to the impact of the colonial language situation, which led to the semantic differentiation of the lexeme. Against a sociolinguistic background, the study identifies the factors behind the semantic transformation of the adjective *virohidnyĭ* during the Soviet era. Under the influence of the Russian word *veroiatnyĭ*, the lexeme gradually acquired a second meaning: ‘probable’. The article is based on lexicographic sources, corpus materials, an analysis of texts from various historical periods, and an assessment of Ukrainian speakers’ linguistic competence.

Transformacja semantyczna leksemu *вірогідний* w ukraińskiej przestrzeni językowo-kulturowej: wymiar postkolonialny

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie transformacji semantycznej leksemu *вірогідний* ‘wiarygodny’ w ukraińskiej przestrzeni językowo-kulturowej z perspektywy podejścia postkolonialnego. Zbadano historyczne etapy rozwoju znaczenia wyrazu, począwszy od XVI wieku, a także jego cechy funkcjonalne i stylistyczne w różnych gatunkowo tekstach. Na podstawie badania socjopsycholingwistycznego wyjaśniono współczesne rozumienie wyrazu przez użytkowników z różnych regionów Ukrainy. Szczególną uwagę zwrócono na wpływ kolonialnej rzeczywistości językowej, która spowodowała zróżnicowanie semantyczne rodzimego leksemu. Na tle socjolingwistycznym wskazano czynniki transformacji semantycznej przymiotnika *вірогідний* w okresie radzieckim. Pod wpływem rosyjskiego wyrazu *вероятный* stopniowo nabrał on drugiego znaczenia – ‘ймовірний’ (‘prawdopodobny’). Badanie opiera się na źródłach leksykograficznych, materiałach korpusowych, analizie tekstów z różnych epok oraz wynikach oceny kompetencji językowych rodzimych użytkowników języka ukraińskiego.

Keywords: lexeme *virohidnyĭ*; semantic transformation; postcolonial linguistics; Russian colonial influence; dominant language; legal consciousness

Słowa kluczowe: leksem *вірогідний*; transformacja semantyczna; lingwistyka postkolonialna; kolonializm rosyjski; język dominujący; świadomość prawna

Sofiia Butko, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4778-2914
Correspondence: sophiabutko@karazin.ua

The preparation of this article was financed within the statutory activities of the V. N. Karazin Kharkiv National University.

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

Publication history: Received: 2025-03-08; Accepted: 2025-06-18; Published: 2025-12-31